

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

5-son (4-jild)

2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 5 (4) - 2024

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2024

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

Турсунов Равшан Нормуратович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Холикулов Ахмаджон Боймаҳамматович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Габриэльян Софья Ивановна – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Миллий Университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Насирходжаева Дилафруз Сабитхановна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Остонокулов Азамат Абдукаримович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент молия институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Ҳожаев Азизхон Саидалоҳонович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Фарғона политехника институти

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Саидова Камола Усканбаевна – фалсафа фанлари доктори, “Tashkent International University of Education” халқаро университети;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Ўроқова Ойсулув Жамолiddиновна – фалсафа фанлари доктори, доцент, Андижон давлат тиббиёт институти, Ижтимоий-гуманитар фанлар кафедраси мудир;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳасанов Шавкат Аҳадович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Бахронова Дилрабо Келдиёровна – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Мирсанов Ғайбулло Қулмуродович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Ҳашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Қаюмова Насиба Ашуровна – педагогика фанлари доктори, профессор, Қарши давлат университети;

Тайланова Шохидат Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент;

Жуманиёзова Муҳайё Тожиевна – педагогика фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Ибрахимов Санжар Урунбаевич – педагогика фанлари доктори, Иқтисодиёт ва педагогика университети;

Жавлиева Шахноза Баходировна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети;

Бобомуротова Латофат Элмуродовна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психология кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Шамшетова Анжим Караматдиновна – психология фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

Содиқова Шоҳида Мархабобевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атақулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Ismoilov Ubaydulla Mamat o'g'li</i> OHANGARON VODIYSI AHOLISINING QADIMGI VA O'RTA ASRLAR DAVRI MAFKURAVIY DUNIYO SI (SU YURLITEPA YODGORLIGIDAN TOPILGAN MODDIY MANBALAR ASOSIDA)	16-26
<i>Elmurotov, Bahodir Abdugapporovich</i> KALTAMINOR MADANIYATINING GENEZISI MASALALARI	27-33
<i>Nafiddinova, Xosiyat Ravshanovna</i> OILAVIY MAROSIMLAR VA ULARNING TARIXIY ADABIYOTLARDA YORITILISHI	34-37
<i>Eshmo'minov, Ozodbek Ziyodulla o'g'li</i> DEMOGRAFIK JARAYONLARNING BORISHI: SURXON VOHASI MISOLIDA (1925-1946 YY.)	38-41
<i>Akobirov, Mirjalol Ximmatovich</i> SULTON JALOLIDDIN MANGUBERDINING YAQIN SHARQ VA KICHIK OSIYO DAVLATLARI BILAN DIPLOMATIK ALOQALARI	42-46
<i>Маматалиева Сурайё Бобомуратовна</i> ШИША ВА ШИШАСОЗЛИК ТАРИХШУНОСЛИГИ	47-52
<i>Далакьян, Жанна Сейрановна</i> АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОЙ КУЛЬТУРЫ МОЛОДЕЖИ ВОЗМОЖНЫЕ ПУТИ РЕШЕНИЯ	53-56

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Эргашев, Рахматулла Хидирович, Узақов, Жамшид Норбоевич</i> ЗИЁРАТ ТУРИЗМ ТАРМОҒИНИНГ ИҚТИСОДИЙ ВА ИЖТИМОЙ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎЛЛАРИ	57-62
<i>Очилов, Фарходжон Шавкатжон ўғли</i> БАҲОЛАНГАН МАЖБУРИЯТЛАР АУДИТИДА ИЧКИ НАЗОРАТ ТИЗИМИНИ ЎРГАНИШ ҲАМДА БАҲОЛАШ	63-71
<i>Raxmatov, Adxam Itolmasovich</i> TURIZM SOHASIDA MALAKALI KADRLAR TAYYORLASH VA BANDLIGINI TA'MINLASHNING XORIJIY MAMLAKATLAR MODELLARI TAHLILI	72-80
<i>Murodova, Nargiza Utkirovna</i> BARQAROR TURIZM MARKETING STRATEGIYASI SIFATIDA	81-85
<i>Мадаминов, Инъомжон Озодович</i> КОРХОНАЛАР ИНВЕСТИЦИОН ВА ИННОВАЦИОН ФАОЛЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДА СОЛИҚЛАРНИНГ ЎРНИ	86-93
<i>Abdusalomov, Jaxongir O'ktam o'g'li</i> TIJORAT BANKLARIDA JISMONIY SHAXSLAR KREDITLARINI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI	94-101
<i>Кулибоев, Азамат Шоназарович</i> ДАВЛАТ ТИББИЁТ ТАШКИЛОТЛАРИДА МОЛИЯВИЙ АКТИВЛАР ҲИСОБИ ВА НАЗОРАТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	102-111

Мараимова, Умида Исмаилжановна

КОРХОНА БОШҚАРУВИ АМАЛИЁТИДА МАРКЕТИНГ ДАСТУРЛАРИНИ АМАЛ ҚИЛИШИГА
БАҒИШЛАНГАН КОНЦЕПЦИЯЛАР 112-120

Askarova Sevvara Baxtiyorovna

RAQAMLI IQTISODIYOT DAVRIDA BIZNES VA TADBIRKORLIKNING AHAMIYATI 121-125

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Ўроқова Ойсулув Жамолiddиновна

ИЛК ЎРТА АСРЛАР ШАРҚ САНЪАТИДА РОМАНТИК ЙЎНАЛИШНИНГ ЭСТЕТИК
АСОСЛАРИ 126-133

Rizaev, Nodir Sobirovich

XX ASR BOSHLARIDA BUXORO JADIDLARINING IJTIMOYI- SIYOSIY QARASHLARI..... 134-138

Шукруллаева Гулчеҳра Насруллаевна

ЖАЗО ГЕНЕЗИСИДАГИ АХЛОҚИЙ МУҲИТ ЖАРАЁНИНИ КОНЦЕПТУАЛ ТАДБИҚ
ЭТИШНИНГ ФАЛСАФИЙ МАСАЛАЛАРИ 139-144

Shokirov Toxirjon Nurmatmatovich

MADANIYAT VA SAN'AT FALSAFASINING VAHS MAVZULARI 145-149

Ulug'murodov Elyor Saydulloevich

GNOSEOLOGIYADA TASAVVUFİY TAJRIBANI O'RNI VA AHAMIYATI 150-154

Ganiev Sherxon Meytanboevich

HOZIRGI DAVR FANI VA FALSAFASIDA MADANIY VA MA'NAVIY-AXLOQIY TANLOVNI
NAMOYON BO'LISH SHAKLLARI 155-164

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

Daliev Madina Xabibullaevna, Kristian Kapone, Satibaldiyeva Nigora Alimqul qizi

TERMINOLOGIYADA TERMIN VA UNGA TENG BO'LGAN TUSHUNCHALARNING
TADQIQI 165-178

Chorieva Iroda Kurbonboevna

TARKIBIDA TIBBIYOT XODIMLARI NOMLARI BO'LGAN INGLIZ VA O'ZBEK MAQOLLARINING
TURLI HUSUSIYATIGA KO'RA TASNIFI 179-183

Sharipov, Abdulaziz Akmalovich

GID-TARJIMONLAR NUTQINING O'RGANILISH ASPEKTLARI 184-188

Urinova Tursunoy Urin kizi

LIBOS DIZAYNI VA MODASINING SHAKLLANISH VA RIVOJLANISH DAVRLARI HAMDA
YO'LLARI 189-193

Норматова Шоира Умаровна, Абдурахманова Меҳрибон Дустмуродовна

ТИЛ ТАЪЛИМИДА БАДИИЙ АДАБИЁТ ЎҚИТИШ УСУЛЛАРИ 194-199

Eshniyazova Maysara Beknazarovna

«SIROJUL MUSLIMIN» VA «ARBA'IN» ASARLARIDA G'OYAVIY-BADIIY TAHLILI 200-208

Nazarov, Sardor Shamurodovich

INGLIZ VA O'ZBEK TILI SO'Z BIRIKMALARI STRUKTUR-SEMANTIK XUSUSIYATLARNING
QIYOSIY ASPEKTD A O'RGANILISHI 209-213

<i>Bazarbaeva Albina Mingaliyevna</i> RANG TURLARI VA ULARNI TAHLIL QILISH: SEMANTİK VA STILISTİK	214-218
<i>Бердиева, Зулфия Сафаровна</i> ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АНТРОПОНИМОВ В НЕМЕЦКИХ СКАЗКАХ	219-223
<i>Адилова Дилором Кадировна</i> ЎЗБЕК ВА РУС ТИЛЛАРИДАГИ ШЕЪРИЙ МАТНЛАРДА “АЁЛ” ШАХСИЙ ФАЗИЛАТЛАРИНИ ИФОДАЛОВЧИ СЎЗЛАРНИНГ СЕМАНТИК МАЙДОНИ ТАСВИРИ	224-230
<i>Хасанова Юлдуз Мухтор қизи</i> ШАРҚ ВА ҒАРБ ҲАЙВОНЛАР ҲАҚИДАГИ ЭРТАКЛАРИДА “АХЛОҚ” МОТИВИНИНГ БАДИИЙ КОНЦЕПТУАЛЛАШУВИ	231-236
<i>Олимова Хуршида Вайдиллаевна</i> ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИДА ЛАҚАБЛАРНИНГ СТИЛИСТИК ИМКОНИАТЛАРИ	237-243
<i>Polvonniyozova Mahliyo O'ktamjon qizi</i> IKKINCHI TILNI EGALLASHDA AFFEKTIV OMILLARNING ROLI	244-247
<i>Normamatov Farrux Komiljon o'g'li</i> YAXSHILIK KONSEPTINING INGLIZ MILLIY MADANIYATIDAGI AHAMIYATI	248-253
<i>Yakubov Faxriddin</i> SAYLOVOLDI SIYOSIY DISKURSI XUSUSIYATLARI	254-259
<i>Bekmuratova Dilbar Xushmamatovna</i> TA'LIM TERMINOLOGIYASIDAGI ANTONIMIM: TAHLIL VA PEDAGOGIK AMALIYOT UCHUN MA'LUMOTLAR	260-264
<i>Sharofova Sevinch Jamoliddin qizi</i> OMON MATJON SHE'RIYATIDA ALLITERATSIYA	265-269
<i>Amonova Dilshoda Azamatovna</i> ERTAKLARNING BOLALAR ADABIYOTIDAGI O'RNI	270-276
<i>Tuxtayeva Dildora Zokirovna</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA INSON AQLIY QOBILIYATINI IFODALOVCHI FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING STILISTIK XUSUSIYATLARI	277-281
<i>Sattorova Nafisa Isomidinovna</i> OYBEK IJODIDA BADIY KONSEPTNING VOQELANISHI	282-285
12.00.00 – YURIDIK FANLAR	
<i>Абдурахманова Нодирахон</i> ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ БЛОКЧЕЙН И СМАРТ-КОНТРАКТОВ (СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ)	286-290
<i>Турғунов Муроджон Турсунбоевич</i> “АВЕСТО”ДА КИШИЛАР ЎРТАСИДАГИ ЎЗАРО МУНОСАБАТЛАРИГА ВА ОДОБ-АХЛОҚҚА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАРНИНГ ИФОДАЛАНИШИ	291-298

<i>Султонов Мухсинжон Муқимович</i> АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИБ ЎЗГАЛАРНИНГ МУЛКИНИ ТАЛОН-ТОРОЖ ҚИЛИШ ТУШУНЧАСИ	299-309
<i>Ходжиев Юнус Мухитдинович</i> АХБОРОТ ХАВФСИЗЛИГИНИ ҲУҚУҚИЙ ТАЪМИНЛАШНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ	310-315
<i>Makhmudova Khurmat Mukhtorovna</i> МЕХНАТ ҲУҚУҚИНИНГ КОНСТИТУТСИЯВИЙ АСОСЛАРИ ВА КАФОЛАТЛАРИ	316-330
<i>Nurullayev Shoxrux Shuxratillayevich</i> ҚУРИЛИШ СОҲАСИДА АТРОФ-МУҲИТНИ ҲУҚУҚИЙ МУҲОФАЗА ҚИЛИШДА РАҚАМЛАСHTIRISH VA ZAMONAVIY TENDENSIYALAR	331-337
<i>Otamirzayev Oybek Murodullo o'g'li</i> О'ЗБЕКИСТОНДА ПЛАСТИК ЧИҚИДИЛАРДАН FOYDALANISHNI CHEKLASHNING HUQUQIY MASALALARI VA HORIJ TAJRIBASI	338-341
<i>Safarov Jamshid Ismoilovich</i> XALQARO HUQUQ DOKTRINASIDA SHARTNOMA MAJBURIYLIGIGA ROZILIKNI IFODALASH INSTITUTINING SHARTNOMANING HAQIQIY EMASLIGI, AMAL QILISHINI BEKOR QILISH, TUGATISH VA TO'XTATIB TURISHDA AHAMIYATI	342-349
<i>Шарипов Санжар Собирович, Бозоров Азимжон Ахатович</i> ОММАВИЙ ТАДБИРЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА ЎТКАЗИШ ВАҚТИДА ЖАМОАТ ТАРТИБИНИ САҚЛАШ ФАОЛИЯТИНИ БОШҚАРИШНИНГ МОҲИЯТИ, АҲАМИЯТИ ВА ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ	350-357
<i>Normurodova Behro'za Xolmo'minovna</i> RAQAMLI OCHIQ MANBALAR VA ULARDAN RAQAMLI KRIMINALISTIKADA FOYDALANISH	358-366
<i>Неъматов Азизбек Ғолибжон ўғли</i> ДАСТЛАБКИ ТЕРГОВДА ЖИНОЯТЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ ВАЗИФАСИНИНГ МОҲИЯТИ ВА АҲАМИЯТЛАРИ	367-373
<i>Дадабоева Дилфуза Нурматовна</i> ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИДА НОДАВЛАТ НОТИЖОРАТ ТАШКИЛОТЛАРНИНГ ИШТИРОКИ АҲАМИЯТИ	374-378
<i>O'razbayev Laziz Shuhrat o'g'li</i> MUHIM RAQAMLI INFRATUZILMALARGA NISBATAN AMALGA OSHIRILADIGAN HUJUMLAR VA ULARNING OLDINI OLISH	379-383
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Xudoyberganov Doniyor Yangiboy o'g'li</i> BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING KOGNITIV KOMPETENTSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING ZARURIYATI	384-388
<i>Hazratov Fazliddin Xikmatovich</i> OBYEKTGA YO'NALTIRILGAN DASTURLASH TILLARI ORQALI TALABALARNING KASBIY KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH	389-393

<i>Khojamkulov Rasulbek Kurbon oqli</i> BO'LAJAK MUHANDISLARNI LOYIHALASH KOMPETENSIYALARINI KOMPYUTER GRAFIKASI YORDAMIDA RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI	394-398
<i>Zakirova Zulhumor Zoirjonovna</i> МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ОЛИШ ШАКЛИ СИФАТИДА ТАНҚИДИЙ ФИКРЛАШ ҚОБИЛИЯТИНИ ОШИРИШДА ЎҚИТУВЧИ САВОЛ ЖАВОБЛАРИНИ ЎРНИ	399-404
<i>Eshnazarov Murod Karimovich</i> BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI GERMENEVTIK YONDASHUV ASOSIDA KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASHNI TAKOMILLASHTIRISH	405-410
<i>Mengliqulov Xayrulla Aliqulovich</i> TALABA QIZLARING SUZISH MALAKA VA KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHDA DIFFERENSIAL YONDASHUV	411-415
<i>Komilova Dildora Gulamjonovna</i> INGLIZ TILI O'QITISH BO'YICHA IQTISODIYOT TALABALARINING KASB-KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH	416-420
<i>Turdimurodov Dilmurod Yo'ldoshevich</i> SPORTCHILARNING BOKSDAGI TEXNIK HARAKATLARIGA MOSLASHISH REAKSIYALARI	421-426
<i>Abdullayev Dilshod Xamidullo o'g'li</i> BOLALARGA HARAKATLI O'YINLARNI O'RGATISH SHARTLARI VA USULLARI	427-432
<i>Axmedov Akmal Yusufovich</i> OLIV TA'LIM JARAYONIDA BO'LAJAK PSIXOLOGLARNI KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASHNING MUHIM MEZONLARI	436-440
<i>Donisheva Gulro'y Axrorqul qizi</i> CHET TILINI O'RGANISH JARAYONIDA AKTDAN FOYDALANISH	441-444
<i>Qurbonboyeva Dilfuza Shukur qizi</i> TALABALARNING MULOQOT KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH	445-449
<i>Эркабоев Ойбек Мухаммаджонович</i> ТЕМПЫ ПРИРОСТА ПОКАЗАТЕЛЕЙ СПЕЦИФИЧЕСКИХ КООРДИНАЦИОННЫХ СПОСОБНОСТЕЙ ДЕТЕЙ 6 ЛЕТ	450-456
<i>Абатов Жалғасбай Орынбаевич</i> ТАСВИРИЙ САНЪАТ ДАРСЛАРИНИ ТАРИХ ФАНИГА БОҒЛАБ ЎҚИТИШ	457-463
<i>Akramjonova Feruza Akramjonovna</i> МАКТАВГАСНА ТА'LIM TASHKILOTIDA INNOVATSION TA'LIM MUHITINING TA'LIM - TARBIYA JARAYONIGA TA'SIRI	464-468
<i>Mahmudova Zulfiya Xomitovna</i> МАКТАВГАСНА ТА'LIM TASHKILOTI VA OILA HAMKORLIGI	469-476
<i>Abduvosiyeva Mahmuda Xamidullo qizi</i> ХИТОЙ ТА'LIM ТИЗИМИНИНГ О'ЗИГА ХОС ЈИНАТЛАРИ	477-483
<i>Boboqulov Chori Urolovich</i> BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA AQLIY QOBILIYATLARNI SHAKLLANTIRISHDAGI PEDAGOGIK MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMI	484-489
<i>Есанова Гулчеҳра</i> ЁШ ФУТБОЛЧИЛАРНИ ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯЛАШ ТАМОЙИЛЛАРИ ВА УСУЛЛАРИ	490-497

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Volume 4, Issue 5 (may, 2024). -500 p.

CONTENTS

07.00.00 – HISTORICAL SCIENCES

<i>Ismailov Ubaydulla Mamat ugli</i> THE IDEOLOGICAL WORLD OF THE ANCIENT AND MEDIEVAL POPULATIONS OF THE OHANGARON VALLEY (BASED ON MATERIAL SOURCES FOUND AT THE SUYURLITEPA SITE)	16-26
<i>Elmuratov, Bakhodir Abdugapparovich</i> QUESTIONS OF GENESIS OF KELTAMINORA CULTURE.....	27-33
<i>Nafiddinova, Khosiat Ravshanovna</i> FAMILY CEREMONIES AND THEIR COVERAGE IN HISTORICAL LITERATURE	34-37
<i>Eshmominov, Ozodbek Ziyodulla ugli</i> PROGRESS OF DEMOGRAPHIC PROCESSES: THE CASE OF SURKHAN OASIS (1925-1946 YY.)	38-41
<i>Akobirov, Mirjalol Ximmatovich</i> DIPLOMATIC RELATIONS OF SULTAN JALOLIDDIN MANGUBERDI WITH THE STATES OF THE MIDDLE EAST AND ASIA MINOR	42-46
<i>Mamatalieva Surayyo Bobomuratovna</i> HISTORIOGRAPHY OF GLASS AND GLASSMAKING	47-52
<i>Dalakyan, Janna Seyranovna</i> CURRENT PROBLEMS OF SPIRITUAL AND MORAL CULTURE YOUTH POSSIBLE SOLUTIONS	53-56

08.00.00 – ECONOMIC SCIENCES

<i>Ergashev, Rahmatulla Khidirovich, Uzakov, Jamshid Norboyevich</i> WAYS TO INCREASE THE ECONOMIC AND SOCIAL EFFICIENCY OF THE PILGRIMAGE TOURISM NETWORK	57-62
<i>Achilov, Farkhodjon Shavkatjon o'g'li</i> STUDYING AND ASSESMENT OF THE INTERNAL CONTROL SYSTEM IN THE AUDIT OF PROVISIONS	63-71
<i>Rakhmatov, Adkham Itolmasovich</i> ANALYSIS OF FOREIGN COUNTRY MODELS OF TRAINING AND EMPLOYMENT OF QUALIFIED PERSONNEL IN THE FIELD OF TOURISM	72-80
<i>Murodova, Nargiza Utkirovna</i> SUSTAINABLE TOURISM AS A MARKETING STRATEGY	81-85
<i>Madaminov, Inomjon Ozodovich</i> THE ROLE OF TAXES IN ENSURING INVESTMENT AND INNOVATION ACTIVITY OF ENTERPRISES	86-93
<i>Abdusalomov, Jahongir O'ktam o'g'li</i> DIRECTIONS FOR IMPROVING PERSONAL LOANS IN COMMERCIAL BANKS	94-101

<i>Kuliboyev, Azamat Shonazarovich</i> IMPROVING ACCOUNTING AND CONTROL OF FINANCIAL RESOURCES IN STATE MEDICAL ORGANIZATIONS	102-111
<i>Maraimova, Umida Ismailjanovna</i> CONCEPTS DEDICATED TO THE IMPLEMENTATION OF MARKETING PROGRAMS IN ENTERPRISE MANAGEMENT OPERATIONS	112-120
<i>Askarova Sevvara Bakhtiyorovna</i> THE IMPORTANCE OF BUSINESS AND ENTREPRENEURSHIP IN THE ERA OF THE DIGITAL ECONOMY	121-125

09.00.00 – PHILOSOPHICAL SCIENCES

<i>Uroкова Aysuluv Jamoliddinovna</i> AESTHETIC FOUNDATIONS OF ROMANTIC DIRECTIONS IN EASTERN ART OF THE EARLY MIDDLE AGES	126-133
<i>Rizayev, Nodir Sobirovich</i> SOCIO-POLITICAL VIEWS OF BUKHARA'S JADIDS AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY	134-138
<i>Shukrullaeva Gulchehra Nasrullaevna</i> PHILOSOPHICAL ISSUES OF CONCEPTUAL IMPLEMENTATION OF THE PROCESS OF THE MORAL ENVIRONMENT IN THE GENESIS OF PUNISHMENT	139-144
<i>Shokirov Takhirjon Nurmamatovich</i> KEY TOPICS OF PHILOSOPHY OF CULTURE AND ART	145-149
<i>Ulugmuradov, Elyor Saidulloevich</i> THE PLACE AND SIGNIFICANCE OF MYSTICAL EXPERIENCE IN GNOSEOLOGY	150-154
<i>Ganiyev Sherxon Meytanbayevich</i> FORMS OF MANIFESTING CULTURAL AND SPIRITUAL-MORAL CHOICE IN THE SCIENCE AND PHILOSOPHY OF THE PRESENT PERIOD	155-164

10.00.00 – PHILOLOGICAL SCIENCES

<i>Dalievna Madina Xabibullaevna, Christian Capone, Satibaldieva Nigora Alimqul qizi</i> THE STUDY OF TERM AND ITS EQUIVALENT CONCEPTS IN TERMINOLOGY	165-178
<i>Chorieva Iroda Kurbonboevna</i> CLASSIFICATION OF ENGLISH AND UZBEK PROVERBS CONTAINING THE NAMES OF MEDICAL PERSONNEL ACCORDING TO DIFFERENT CHARACTERISTICS	179-183
<i>Sharipov, Abdulaziz Akmalovich</i> STUDY ASPECTS OF SPEECH OF GUIDE-INTERPRETERS	184-188
<i>Urinova Tursunoy Urin kizi</i> PERIODS AND WAYS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF DRESS DESIGN AND FASHION	189-193
<i>Normatova Shoira Umarovna, Abduraxmanova Mehribon Dustmuradovna</i> METHODS OF TEACHING ARTISTIC LITERATURE IN LANGUAGE EDUCATION	194-199
<i>Eshniyazova Maysara Beknazarovna</i> IDEOLOGICAL AND ARTISTIC ANALYSIS IN THE WORKS OF «SIROJUL MUSLIMIN” AND «ARBA'IN”	200-208

<i>Nazarov, Sardor Shamurodovich</i> A COMPARATIVE STUDY OF STRUCTURAL-SEMANTIC CHARACTERISTICS OF ENGLISH AND UZBEK LANGUAGE WORD COMBINATIONS	209-213
<i>Bazarbaeva Albina Mingaliyevna</i> COLOUR TYPES AND ANALYSIS: SEMANTIC AND STYLISTIC	214-218
<i>Berdieva, Zulfiya Safarovna</i> USE OF ANTHROPONYMS IN GERMAN FAIRY TALES	219-223
<i>Adilova Dilorom Kadirovna</i> DESCRIPTION OF THE SEMANTIC FIELD OF WORDS THAT REPRESENT THE PERSONAL QUALITIES OF A "WOMAN" IN POETIC TEXTS IN UZBEK AND RUSSIAN	224-230
<i>Khasanova Yulduz Mukhtor kizi</i> LITERARY CONCEPTUALIZATION OF THE MOTIF "MORALITY" IN THE TALES ABOUT ANIMALS OF THE EAST AND WEST	231-236
<i>Olimova Khurshida Vaydillaevna</i> STYLISTIC POSSIBILITIES OF NICKNAMES IN ENGLISH AND UZBEK	237-243
<i>Polvonniyozova Mahliyo O'ktamjon qizi</i> THE ROLE OF AFFECTIVE FACTORS IN SECOND LANGUAGE ACQUISITION	244-247
<i>Normamatov Farrukh Komiljon ugli</i> THE SIGNIFICANCE OF THE CONCEPT OF GOODNESS IN ENGLISH NATIONAL CULTURE	248-253
<i>Fakhriddin Yakubov</i> CHARACTERISTICS OF ELECTORAL POLITICAL DISCOURSE	254-259
<i>Bekmuratova Dilbar Xushmamatovna</i> ANTONYM IN EDUCATIONAL TERMINOLOGY: ANALYSIS AND IMPLICATIONS FOR PEDAGOGICAL PRACTICE	260-264
<i>Sharofova Sevinch Jamoliddin qizi</i> ALLITERATION IN THE POETRY OF OMON MATJAN	265-269
<i>Amonova Dilshod Azamatovna</i> THE IMPORTANCE OF FAIRY TALES IN CHILDREN'S LITERATURE	270-276
<i>Tukhtaeva Dildora Zokirovna</i> THE STYLISTIC FEATURES OF PHRASEOLOGICAL UNITS DENOTING HUMAN INTELLECTUAL ABILITIES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES	277-281
<i>Sattorova Nafisa Isomidinovna</i> REALIZATION OF THE ARTISTIC CONCEPT IN OYBEK'S WORKS	282-285
12.00.00 - LAW	
<i>Nodirakhon Abdurakhmanova</i> LEGAL REGULATION OF BLOCKCHAIN TECHNOLOGIES AND SMART CONTRACTS (COMPARATIVE ANALYSIS)	286-290
<i>Turgunov Murodjon</i> EXPRESSION OF CRIMES AGAINST HUMAN RELATIONS AND MORALITY IN "AVESTO"	291-298

<i>Sultonov Muxsinjon Muqimovich</i> THE CONCEPT OF THEFT OF OTHER PEOPLE'S PROPERTY USING INFORMATION TECHNOLOGY	299-309
<i>Xodjiyev Yunus Muxitdinovich</i> SOME LEGAL ISSUES IN INFORMATION SECURITY	310-315
<i>Makhmudova Khurmat Mukhtorovna</i> CONSTITUTIONAL BASIS AND GUARANTEES OF LABOR LAW	316-330
<i>Nurullayev Shokhrukh Shukhratillaevich</i> DIGITALIZATION AND MODERN TRENDS IN ENVIRONMENTAL LEGAL PROTECTION IN THE CONSTRUCTION FIELD	331-337
<i>Otamirzaev Oybek</i> LEGAL ISSUES OF LIMITING THE USE OF PLASTIC WASTE IN UZBEKISTAN AND FOREIGN EXPERIENCE	338-341
<i>Safarov Jamshid Ismoilovich</i> THE SIGNIFICANCE OF EXPRESSING CONSENT TO BE BOUND BY A TREATY IN THE DOCTRINE OF INTERNATIONAL LAW IN THE CONSIDERATION OF THE INVALIDITY OF A TREATY, TERMINATION AND SUSPENSION OF ITS OPERATION	342-349
<i>Sharipov Sanjar Sobirovich, Bozorov Azimjon Akhatovich</i> PUBLIC EVENTS FOR THE ORGANIZATION AND HOLDING OF EVENTS TIMELY ORGANIZATIONAL STRUCTURE OF THE COMPANY IMPLEMENTATION OF PUBLIC AWARENESS ACTIVITIES ESSENCE, SIGNIFICANCE AND CHARACTERISTIC FEATURES	350-357
<i>Normurodova Behruza Kholmuminovna</i> DIGITAL OPEN SOURCES AND THEIR USE IN DIGITAL FORENSICS	358-366
<i>Nematov Azizbek Golibjon o'g'li</i> THE NATURE AND IMPORTANCE OF THE TASK OF CRIME PREVENTION IN THE PRELIMINARY INVESTIGATION	367-373
<i>Dadaboeva Dilfuza Nurmatovna</i> THE SIGNIFICANCE OF THE PARTICIPATION OF NON-GOVERNMENT NON-PROFIT ORGANIZATIONS IN BUSINESS ACTIVITY	374-378
<i>Urazbayev Laziz Shuhrat ogli</i> ATTACKS ON CRITICAL DIGITAL INFRASTRUCTURES AND THEIR PREVENTION	379-383
13.00.00 – PEDAGOGICAL SCIENCES	
<i>Khudoyberganov Doniyor</i> THE NEED TO DEVELOP THE COGNITIVE COMPETENCE OF YOUNGER STUDENTS	384-388
<i>Hazratov Fazliddin Khikmatovich</i> FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF STUDENTS THROUGH OBJECT-ORIENTED PROGRAMMING LANGUAGES	389-393
<i>Khojamkulov Rasulbek Kurbon ogli</i> THE IMPORTANCE OF DEVELOPING DESIGN COMPETENCES OF FUTURE ENGINEERS USING COMPUTER GRAPHICS	394-398

<i>Zakirova Zulkhumor Zairjonovna</i> THE ROLE OF TEACHER QUESTIONING IN DEVELOPING CRITICAL THINKING SKILLS AS A WAY TO INDEPENDENT LEARNING	399-404
<i>Eshnazarov Murad Karimovich</i> IMPROVING PROFESSIONAL PREPARATION OF FUTURE TEACHERS BASED ON THE HERMENEUTIC APPROACH	405-410
<i>Menglikulov Khairulla Alikulovich</i> DIFFERENTIAL APPROACH TO FORMING SWIMMING ABILITIES AND SKILLS IN FEMALE STUDENTS	411-415
<i>Komilova Dildora Gulamjanovna</i> DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMMUNICATIVE COMPETENCE OF ECONOMICS STUDENTS IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING	416-420
<i>Turdimurodov Dilmurod Yuldashevich</i> ADAPTIVE REACTIONS OF ATHLETES TO TECHNICAL ACTIONS IN BOXING	421-426
<i>Abdullayev Dilshod Xamidullo o'g'li</i> CONDITIONS AND METHODS OF TEACHING ACTIVITY GAMES TO CHILDREN	427-432
<i>Akhmedov Akmal</i> IMPORTANT CRITERIA FOR PREPARING FUTURE PSYCHOLOGISTS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY IN THE PROCESS OF HIGHER EDUCATION	433-440
<i>Donisheva Gulro'y Axrorqul qizi</i> USE OF IT IN THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE	441-444
<i>Qurbonboyeva Dilfuza Shukur qizi</i> FORMING COMMUNICATION COMPETENCES OF STUDENTS	445-449
<i>Erkaboev Oybek Mukhammadzhonovich</i> THE GROWTH RATE OF INDICATORS OF SPECIFIC COORDINATION ABILITIES OF CHILDREN AGED 6 YEARS	450-456
<i>Abatov Jalgasbay Orinbaevich</i> TEACHING FINE ART LESSONS IN CONNECTION WITH HISTORY	457-463
<i>Akramjonova Feruza Akramjonovna</i> INFLUENCE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT ON THE EDUCATIONAL PROCESS IN PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTION	464-468
<i>Makhmudova Zulfiya Khomitovna</i> ORGANIZATION OF PRESCHOOL EDUCATION AND FAMILY COOPERATION	469-476
<i>Abduvasieva Mahmuda Khamidullo qizi</i> UNIQUE ASPECTS OF THE CHINESE EDUCATION SYSTEM	477-483
<i>Boboqulov Chori Urolovich</i> PEDAGOGICAL PROBLEMS IN THE FORMATION OF MENTAL ABILITIES IN PRIMARY CLASS STUDENTS AND THEIR SOLUTION	484-489
<i>Esanova Gulchehra</i> PRINCIPLES AND METHODS OF PHYSICAL TRAINING OF YOUNG FOOTBALL PLAYERS	490-497

Received: 22 April 2024

Accepted: 1 May 2024

Published: 10 May 2024

Article / Original Paper

HISTORIOGRAPHY OF GLASS AND GLASSMAKING

Mamatalieva Surayyo Bobomuratovna

Doctoral student of the Institute of History

E-mail: surayyomamataliyeva143@gmail.com

Abstract. This article is devoted to the historiography of glass and glassmaking. Based on historiography, the article periodically analyzes the works of the Tsarist period, the Soviet period, the period of independence, as well as the work of foreign researchers. It will highlight which aspects of glass production have been studied and which remain open and require further research.

Key words: glass, glassmaking, history, Tsarism, Soviet period, independence, Central Asia.

ШИША ВА ШИШАСОЗЛИК ТАРИХШУНОСЛИГИ

Маматалиева Сурайё Бобомуратовна

Тарих институти таянч докторанти

Аннотация. Ушбу мақола шиша ва шишасозлик тарихшунослигига бағишланган. Тарихшунослик асосларига кўра мақола даврий жиҳатдан чоризм даври, совет даври, мустақиллик даври ва хорижий тадқиқотчилар асарларини таҳлил қилади. Шишасозликнинг қайси томонлари ўрганилгани, қайси жиҳатлари очиқ қолиб, тадқиқот олиб бориш кераклиги ёритилади.

Калит сўзлар: шиша, шишасозлик, тарих, чоризм, совет даври, мустақиллик, Ўрта Осиё.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4I5Y2024N06>

Кириш. Шиша инсониятга узоқ вақтдан буён хизмат қилиб келмоқда. Рангли ёки шаффоф ҳолатда шишанинг тиббиёт – дорихона маҳсулотларини сақлаш, кимё, пардоз воситалари ва замонавий қурилишда ўрни тобора ортиб бормоқда. Қачондан шиша кашф қилинган, тарихи ва ривожланиш босқичи ҳам кўплаб олимлар томонидан тадқиқот мавзусига айлантирилган. Шиша ва шишасозликка оид илмий изланишлар, бундай ашёлар ҳақида маълумотлар берилган адабиётлар бир қанчани ташкил қилади. Шунингдек, тадқиқотларнинг ҳаммаси ҳам айнан шишаларга бағишланмасдан, изланишлар давомида дуч келингани сабаб адабиётларда қайд этиб ўтилади. Ўзбекистон тарихида шишасозлик ўз ўрнига эга бўлган хунармандчилик йўналиши ҳисобланади. Шишасозлик бугунги даврда энг ривожланаётган соҳадир.

Адабиётлар таҳлили ва методология. Чоризм даври: Турон шишаси ҳақидаги дастлабки маълумотлар Н.И. Вселовскийнинг 1884-1885 йилларда Туркистон ўлкаси бўйлаб сафар қилган ва Тўйтепа (Тошкент вилояти), Ахсикент, Ўзган (Фарғона), Афросиёб (Самарқанд)да қазишма ишлари олиб бориши натижасида ёзилади. [1] Бу

давр адабиётида асосан умумий тушунчалар ва шу ҳудудда шишадан ясалган идишлар топилгани қайд этилади. Шунга қарамасдан, олимнинг Туркистонда миллий шиша ишлаб чиқариш мавжуд эди деган назарияси катта аҳамиятга эга бўлган. В.В. Бартолд томонидан эса Туронга шиша Рим билан савдо натижасида келган деб фикр билдирилган. [2]

Совет даври: Тадқиқотчиларнинг Ўрта Осиёда XX асрнинг иккинчи чорагидан бошланган шишасозликка оид изланишларида кўлга киритилган натижалар ва илгари сурилган назариялар баъзан бир-бирини тўлдирса, баъзан қарши фикрлар юзага келган. Турон – Туркистон шишасозлиги тарихи олимлар томонидан алоҳида ўрганилмаган. Аммо қазишмалар давомида дуч келинган шиша ва шиша бўлаклари археологлар томонидан илмий манбаларда ёритилган. Кенг жамоага таништирилган. Тадқиқотлар асосан Афросиёб, Суғд, Қува, Эски Термиз, Бухоро, Тошкент, Хоразм ҳудудидан топилган шиша маҳсулотларини ўрганишга қаратилган. XX асрнинг 40- йилларидан Эски Термиз ҳудудидаги Термизшоҳлар саройи пол ва деразаларини безаб турган шиша медальонлар таниқли олим В.Д.Жуков [3] илмий ишлари орқали илм аҳлига тақдим этилди. Хоразм ҳудуди ҳам Ўзбекистондаги энг бой манзиллардан биридир. Хоразм ҳудуди археологик ёдгорликларини ўрганиш, қазишмалар олиб боришда Хоразм археологик – этнографик экспедициясининг ҳиссаси кўп. Илмий ишлар Хоразм археологик – этнографик экспедицияси ҳисоботларида доимий эълон қилиб борилди. Экспедиция XX асрнинг ўрталарида шишасозликка алоқадор бўлган бир қатор ишларни амалга оширди. М.А. Итина Кўкча 3 қабристонидан милоддан аввалги XIII – IX асрларга оид ёрқин кўк рангдаги шиша пастасидан ясалган мунчоқлар ҳақида ёзади. [4] Олимлар Тупроққалъа ёдгорликларида ишлаш жараёнида топилган шиша ва шиша маҳсулотларини илмий ишлари орқали баён этиб боришди. Хоразм тарихи билимдони С.А. Трудновская Тупроққалъа ёдгорлиги материаллари асосида Хоразмнинг сўнгги антик давр шиша безаклари [5], кейинроқ изланишларини давом эттирган ҳолда Тупроққалъадан топилган турли соҳаларда ишлатиладиган қурооллар, безаклар ҳақидаги маълумотларни келтиради. [6] Олимлар томонидан шишани алоҳида ўрганиш, илмий адабиётларга олиб кириш, бу даврда Ўрта Осиё шишасозлигини ўрганишга қизиқиш ортганини кўрсатади. XX асрнинг 60-йилларида А. Абдураззоқов, М. Безбородов, Ю. Заднепровский шишасозликни ўрганишда алоҳида ривожлантирувчи куч бўлди. Олимлар биргаликда кимё ва тарих фанларини шишани ўрганишда мутаносибликка эришишга ҳаракат қилишди: шишанинг пайдо бўлиши, илк шишанинг кимёвий таркиби, таркибадаги ўзгаришлар эволюцияси ҳамда ҳунармандчиликда шишасозлик тармоғини вужудга келишигача бўлган даврни қамраб олган фундаментал асарни яратди. [7] Китобда келтирилган маълумотлар асосан шишанинг кимёвий таҳлиliga қаратилди. Ўрта Осиё ҳудудида сўнгги бронза даври ёдгорлиги Замонбобадан шишадан ясалган мунчоқлар учрайди деб маълумотлар берса-да, кимёвий таркиб асосий ўринга чиқиб қолган. Шишанинг кимёвий таркибини ўрганишни кенгайтириб А. Абдураззоқов, М. Безбородов 1966-йилда Ўрта Осиёнинг ўрта асрлар шишаларини кимёвий жиҳатдан таҳлил қилдилар. [8] Бу даврга келиб шишасозлик сирлари билан қизиқувчи, илмий жиҳатдан ўрганишга эътибор қаратувчи олимлар сони ошиб борди. Ўзбекистон археолог ва тарихчи олимларининг энг нуфузли журнали Ўзбекистон моддий маданияти тарихи (рус тилида История материальное культуры Узбекистана) да ҳам

изланувчиларнинг шишага оид мақолалари бирин - кетин эълон қилиб борилди. Ўтган асрнинг 60-йилларида М.О. Аминджанова Мовароуннаҳр шиша идишлари ҳақидаги изланишлари натижасини биз таъкидлаган журналда эълон қилди. [9] Олима кейинчалик Самарқанд, Тошкент ва Эрмитаж музейларида сақланаётган шиша ва шишали экспонатларни илмий жиҳатдан ўрганиб мақолаларини нашр қилди. [10] Тадқиқотчи музейларда сақланаётган шишаларни кенг равишда IX – XIII аср бошлари билан умумий даврлаштиришга, идишларни вазифасига қараб гуруҳларга ажратишга ҳаракат қилган. Айни шу даврдаги шиша идишларни ўрганиб, олима томонидан дераза ойналари, медалъонлар, безаклар ўрганилмади деб келтирилади. Машҳур Эрмитаж музейини беаб турган Ўрта Осиёнинг ўрта асрлар даврида ишлаб чиқарилган шиша экспонатлар ҳам олиманинг эътиборидан четда қолмаган. [11]

XX асрнинг 80- йилларидан шиша буюм ва идишларини ўрганиш янада жонланди. Ш. Пидаев Эски Термиз шишаларини таҳлил қилиш жараёнида ўзигача бўлган даврда 40 дан ортиқ шишага бағишланган илмий ишлар нашр қилингани, лекин ягона атамаларнинг йўқлиги, даврлаштириш борасида ҳам чуқур таҳлил қилинмагани каби муаммоларни ўртага ташлайди. [12] Изланувчиларнинг асосий ҳамкори бўлган Ўзбекистон моддий маданияти тарихи журналида қотор илмий мақолалар босилиб чиқиши тезлашди. Журналнинг 16-сонида А.Абдураззоқов ва К.Абдуллев бир вақтда муҳим илмий ишларини эълон қилишди. А. Абдураззоқов илк ўрта асрлар Сўғд ёдгорликларидан топилган шишалар кимёвий таркибини кўриб чиққан бўлса, [13] К. Абдуллаев азим Бухоронинг X-XII асрлар шиша ишлаб чиқариш маҳаллалари тўғрисидаги маълумотларини [14] нашр этдилар. 1983-йил Ўзбекистон моддий маданияти тарихи журналида А.Абдураззоқов Ўрта Осиёнинг қадимги ва ўрта асрлар шиша маҳсулотлари ҳақидаги илмий изланишлари натижасини нашр эттирди. [15] Э. Шефер Хитой манбаларини рус тилига таржима қилиб, Бей Ши йилномасидаги Туркистондан Хитойга рангли шишалар экспорт қилингани ҳақидаги маълумотларни бизга тақдим этади. [16]

Г.В. Шишкина томонидан Афросиёб худудидан топилган шишалар тадқиқот мавзусига айлантирилган. Изланишлари натижасида шишадан асосан заргарлик буюмлари, дераза ойналаридан ташқари, шишани пуфлаш технологияси асосида турли мақсадлар учун маҳсулотлар ишлаб чиқарилиши аниқланган. Ошхона, дорихона ва пардоз воситалари идишлари, кимёвий идишлар ва алкимёгарлар томонидан ишлатиладиган бошқа буюмлар, тиббий буюмлар, гигиеник буюмлар, ёзув аксессуарлари ва ёритиш мосламалари каби гуруҳга ажратади. [17] Тадқиқотчи томонидан Афросиёбда VII асрдан мустақил шиша ишлаб чиқариш бошланган, VIII – IX асрларда энг чўққисига кўтарилгани қайд этилган. Умумлаштириб айтсак, совет даври олимлари томонидан дастлабки муҳим ишлар амалга оширилди. Кимёвий таркиб, шишанинг типологияси, кам миқдордаги аналогия ишлари йўлга қўйилди.

Мустақиллик даври: Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришгач, илм-фанни ривожлантириш, ватанимиз тарихини чуқурроқ ўрганиш борасида салмоқли ишлар олиб борилди. Шишасозлик ҳунармандчилиги борасида ҳам изланишлар кам бўлсада амалга оширилди. Юртимизнинг турли худудларидан топилган шиша маҳсулотлари илмий жиҳатдан тадқиқ қилинди. Н.Алмазова Кумушкент шаҳри шишалари ҳақидаги изланишларини эълон қилди. [18] Мавзумизга доир энг муҳим

илмий ишлардан бири “Эски Термиз бадий шишалари” дир. [19] К.Абдуллаев Эски Термиз ҳудудида олиб борилган изланишлар давомида топилган бадий шиша ва шиша идишлар ҳақидаги қарашларини билдирди. Ёзма ва археологик манбалар асосида Эски Термиз ҳудудида антик даврдан шиша ишлаб чиқариш марказлари бўлган деб хулоса беради.

Муҳокама. Шишадан турли мақсадларда фойдаланиш, айниқса, ўрта асрларда кулолчилик буюмларини чиройли, сифатли бўлишини таъминлашда глазур (сир) ҳосил қилишда шишанинг муҳим ўрни борлигини Б. Болиев тадқиқотларида кўриш мумкин. Шишадан сир (глазур) тайёрлаш технологияси, шишани турли рангларга бўяш усуллари Б. Болиев ишларида кўрсатиб берилди. [20] Адабиётларда тадқиқотчилар томонидан илк ўрта асрлар шишаларини ўрганиш давом этмоқда. VII асрда Суғдиёнада шиша идишлар пайдо бўлиши [21] ҳозирги давр олимларидан томонидан ҳам қайд этилмоқда. Ш.С. Камолиддинов “Металлургия и ремесленное производство у древних тюрков” асарида бронза даврдан Миср ва Месопотамия ҳудудларида шиша ишлаб чиқариш жараёнларидан, Қадимги Ҳиндистон фаянслари ҳақида маълумотлар келтирилади. Мунчоқлар яшаш, ҳайкалтарошликда ишлатилиши, VI-VII аср Ўрта Осиё шаҳарларида шиша ишлаб чиқариш кам миқдорда мавжуд бўлган, VIII асрдан устахоналар сони кўпайиб, шиша ишлаб чиқариш ҳам ортади. Усталарни турк тилида “шишачи”, шишадан ясалган ойналарни кўзгу, ойна деб аташи айтилган. Тошкент воҳасида Шоҳрухия ўрнида шишасозлик устахонаси борлиги ҳақида маълумотлар берилган. Банокат – Шоҳрухияда ясалган шишаларни шартли равишда 3 қисмга: шоҳона, тиббиёт ва санитария-геигиенага оид буюмларга бўлинган. [21]

Ўзбекистон қўшни ва тарихи яқин мамлакатлар билан биргаликда илмий ҳамкорликни ҳам йўлга қўйди. Бунинг натижасида фанда янгиликлар, изланишлар ортиб бормоқда. Шиша буюмларни илмий китобда жамлашга шароит яратилди. 2011-йилда Ш. Мустафаев лойиҳаси асосида “Художественная культура Центральной Азии и Азербайджана IX- XV веков” 2 томлик каттагина тўплам нашр қилинди. Тўпламнинг иккинчи томи “Стекло” деб ном олиши шишасозлик қай даражада муҳим йўналиш эканини исботлайди (биринчи том сопол идишларга бағишланган). Тўпламда Д. Мирзааҳмедов Ўзбекистон шишасозлигини энг қадимги даврдан XV асргача бўлган тарихи ҳақида ёзади. [22] Тўплам Қозоғистон, Тожикистон, Туркманистон, Озарбайжон шиша буюм ва шишасозлиги ҳақидаги маълумотларни ҳам бизга тақдим этади. Бу тўплам илм йўлида ҳамкорликда ишлаш фойдали томонларини кўрсатади. Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, Ўрта Осиёда шишасозлик қадимдан ривожланиб келган. Ўрта асрларда шишасозлик юқори босқичга кўтарилган. Археологик шиша буюмларнинг ўрганилиши Ўрта Осиё халқларининг тарихини ўрганишда кенг имкониятлар беради.

Хорижий тадқиқотлар: Шишанинг тарихи ҳақида хорижлик тадқиқотчилар ҳам анчагина ишларни амалга оширган. XIX асрнинг охирлариданоқ бошланган ишларда асосан шишанинг ватани, қачон кашф қилингани, шиша пастаси ва шишадан идишлар яшаш жараёнини бошланиши ҳақида баҳслар боради. А. Лукас томонидан ёзилган ишда Миср ва Месопотамия шишанинг ватани, биринчи шишадан мунчоқлар яшаш жараёни ҳақида фикрлар билдирилган. [23] Жанубий Туркманистон ҳудудидаги энг дастлабки шиша мунчоқлар ҳақидаги маълумотлар америка экспедицияси раҳбари Р.Пампелли Анов IV манзилгоҳини ўрганиш натижасида аниқланган. [24] Иккита тешикли ёрқин

яшил шишадан тайёрланган шиша мунчоқлар Номозгоҳ VI босқичи, яъни милоддан аввалги II минг йилликнинг 2- ярми билан даврлаштирилди [25].

Бошқа яна бир ёрқин мовий ранг мунчоқлар шодаси В.М.Массон томонидан милоддан аввалги II минг йиллик охири- I минг йиллик бошлари билан аниқлаштирилган Анов IV ёдгорлигидан топилган. [26] 1946-йилда Е.А.Давидович ЮТАКЭ тўпламида Нисо шишасозлиги ҳақидаги маълумотларни эълон қилди. [27]

Натижа. Совет даври шиша тарихини чуқур ўрганган олимлардан яна бири Н. Качалов китобини мустақил ёзгани, 50 йиллик тажрибасини ишга солгани ҳақида айтади. [28] Китоб кейинги давр олимлари учун маёқ вазифасини бажарган. Жанубий Россия, Кавказ ва Ўрта Осиёдан топилган шишаларни таҳлил қилган ва асосан улардаги тасвирларга эътибор қаратилган асарлар ҳам яратилади. Ўрта Осиё археологияси томонидан топилган моддий ёдгорликларни чуқур ўрганиш совет тарихчилари учун муҳим бўлган. А.М. Беленицкий, И.Б. Бентович, О.Г. Большаков “Средневековый город Средней Азии” китобида мусулмонликкача бўлган давр шаҳарлар, савдо муносабатлари ва хунармандчилик ишлаб чиқариш тўғрисида маълумот бериб, Панжикентда олиб борилган қазималар натижасида шиша ишлаб чиқариш устахонаси ҳақидаги илк маълумотларни беради. В.И. Распопова 1950-1999- йилларда Панжикентда олиб борган археологик ишлари натижасида шишасозлик устахонаси, Панжикент шишаларини ўрганади. Бу иш ўз навбатида Суғд худуди билан бўғлиқ. Олима кузатишлари натижасида илк ўрта асрларгача Суғдда мустақил шиша ишлаб чиқарилмаган, шиша қимматбаҳо бўлган деб қайд этади. [29] С.И. Валиулина “Средневековое исламское стекло в Восточной Европе” мақоласида Ўрта Осиё, Афғонистон худудида ясалган медальонлар XII асрдан Шарқий Европа худудларигача кириб борганлиги ҳақида қайд этади. Бу каби ҳолат XII-XIII асрга оид Раққа, Самарра, Миср ва Ғарбий Осиё шаҳарларидаги иншоотларнинг меъморий безакларида ҳам учрайди. [30] Бу борада от минган чавандоз тасвирланган медалъон энг машхурларидан бири ҳисобланади.

Хулоса. Медальонлардаги тасвир Эрон, Яқин Шарқ ва Араб давлатлари худудида учраши, [31] XI-XIII асрларда, мўғулларгача бўлган вақтда Шарқ билан Ғарб мамлакатлари ўртасида савдо ва маданий алоқалар яхши ривожланганини, маданият алмашуниви юз берганини кўрсатади.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Н.И. Веселовский. Заметка о стеклянном производстве в Средней Азии, ЗВОРАО, Т. VIII, СПб, 1893. С. 119.
2. В.В. Бартольд. История культурной жизни Туркистана. Ленинград. 1927. С.15.
3. В.Д. Жуков. Археологическое обследование в 1937 г. дворцатермезских правителей // ТАКЭ. Том 2. 1945. С. 133 – 162.
4. М.А. Итина. Раскопки могильника Тазабагьябской культуры Кокча 3// Материалы Хорезмской экспедиции. Т. 5, Москва. 1961. С. 86—89.
5. С.А. Трудновская. Украшения позднеантичного Хорезма по материалам раскопок Топрак-кала//Труды Хорезмской археолого – этнографической экспедиции. Москва, 1952.
6. С.А. Трудновская. Предметы вооружения и быта. Украшения/ Городище Топрак кала (раскопки 1965-1975 гг.). Москва, 1981.

7. А. Абдуразаков, М. Безбородов, Ю. Заднепровский. Стеклоделие Средней Азии в древности и средневековье. Ташкент.1963.
8. А. Абдуразаков, М. Безбородов. Средневековые стекла Средней Азии (опыт химической характеристики). “Фан”. Ташкент.1966.
9. М.О. Аминджанова. Некоторых стеклянных сосудах Мавераннахр// История материальное культуры Узбекистана. Вып. 2. Ташкент. 1961. С 241 – 255.
10. М.О. Аминджанова. Средневековые стеклянные сосуды из музеев Ташкента и Самарканда// История материальное культуры Узбекистана. Вып. 3. Ташкент. 1962. С 87 – 100.
11. М.О. Аминджанова. Среднеазиатское средневековое стекло в собрании Эрмитажа//История материальное культуры Узбекистана.Вып. 6. Ташкент. 1965. С 153 – 158.
12. Ш.Р. Пидаев. Новое в науке: поиски, находки, открытия. Стекло средневекового Термеза. // Ўзбекистонда ижтимоий фанлар. 1986. С. 53.
13. А. Абдуразаков. Особенности химического состава стекол раннесредневекового Согда//История материальное культуры Узбекистана. Вып. 16. Ташкент. 1981. С 126-130.
14. К. Абдуллаев. Стеклянные изделия X-XIIIвв. из Бухары//История материальное культуры Узбекистана. Вып. 16. Ташкент. 1981. С 52-57.
15. А. Абдуразаков. Химические типы древних и средневековых стекол Средней Азии// История материальное культуры Узбекистана. Вып. 18. Ташкент. 1983. С 224-232.
16. Э. Шефер. Золотые персики Самарканда. Москва. 1981. С. 312.
17. Г.В. Шишкина. Ремесленная продукция средневекового Согда. Стекло Афрасиаба. Ташкент. Издательство «Фан» Узбекская ССР. 1986. С. 11 – 12.
18. Н. Алмазова. Стекло Кумушкента//История материальное культуры Узбекистана. Вып. 18. Самарканд. 1997. С. 224 – 232.
19. К. Абдуллаев. Художественное стекло Старого Термеза//История материальное культуры Узбекистана. Вып. 29. Самарканд. 1998. С 129 – 237.
20. Б. Болиев. Шишасимон сир технологияси (глазурь) ва унинг аҳамияти//Ўзбекистон моддий маданияти тарихи. Вып. 31.Самарқанд. 2000. 262 – 265- бетлар.
21. Ў.Б. Алимов, Д.Нормуродов. Банокат – Шоҳрухия қалъаси.// Мозийдан садо. 2016. 45-бет.
22. Художественная культура Центральной Азии и Азербайджана IX-XVвеков. ТомII.Стекло. Самарқанд. Тошкент: МИЦАИ, 2011. С. 96.
23. А. Лукас. Материалы и ремесленные производства Древнего Египта. Москва. 1958.
24. Н. Schmidt. The archaeological Excavations in Anau and Old Merv,В км:R. Pumpelly.: Explorations in Turkestan. 1904, Vol. I;1908. p. 161, fig. 332, pi. 41, 18.
25. В.М. Массон. Расписная керамика Южной Туркмении по раскопкам Б. А. Куфтина, ТЮТАКЭ, т. VII, 1956, стр. 312.
26. В.М. Массон. Древнеземледельческая культура Маргианы, МИАСССР, 73, 1959. С. 98.
27. Е.А. Давидович. Стекло из Нисы// ЮТАКЭ. Том 1. 1946. С. 373 – 399.
28. Н. Качалов Стекло. Наука. Москва. 1959. С.11.
29. В.И. Распопова. Стеклянные сосуды из Пенджикента (находки 1950-1999гг). 2010. С.4.
30. С.И. Валиулина. Средневековое исламское стекло в Восточной Европе / Стекло Восточной Европы с древности до начала XX века. 2015. С. 236 – 261.
31. S. Carboni. Glass from Islamic Lands. L.: Thames & Hudson. 2001. P. 413.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 5 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).